

Hold, jég, jégbalzsam, réz- és magnézium-szulfát, kovász, kő, lótrágya, mész, méz, moslék, nyál, olaj, pálinka, konyak, petróleum, pókháló, só, sós víz, szalicil, szalonna, szappan, emberi széklet, „szép szó”, szódabikarbóna, tej(termékek), terpentín, timsó, tojás, tyúkganá, újságpapír, üveg, viasz, víz, vizelet, vízvetés, zúza, zsír. Több közülük (farkashús, „szép szó”, foltos szalamandra, pókháló stb.) időben messze nyúló egykori általános gyakorlatot, archaikus elemek továbbélését sejteti, melyek egyre kevesebb helyen dokumentálhatók ebben a formában és ilyen mennyiségben. Végül a kötet néhány lövétei ételrecepttel (például cikórialeves, csalánleves és -főzelék stb.), gyógyélelmiszerek és -italok (például almaecet, cikóriasaláta, kompótok, cikóriaméz, bodzaüdítő stb.), régi lakodalmos ételek elkészítésének, hozzávalóinak leírásával zárul. E helyi recepteknek helyük van, helyük lehet egy etnofarmakobotanikai monográfiában, s közlésükkel a munka nem veszít tudományos értékéből, sőt! Kisbán Eszter, Saly Noémi, Nyisztor Tinka – és mások – nyomdokain Papp Nóra ezzel a kezdeményezésével is hozzá kívánt, illetve hozzá tudott tenni valamit a népi táplálkozáskultúra, étkezési kultúra kutatásához.

A függelékbe az adatközlők hosszú névsora, az irodalomjegyzék, illusztrációk jegyzéke, tájszavak (közel 400!), növény-, gomba- és állatnevek, valamint tudományos nevek mutatója, szerzői névjegy, román és angol nyelvű kivonat, térképmelléklet került.

Végezetül az itt bemutatott két kötet címadásáról essék néhány szó: mindkét főcím egy-egy adatközlő által megfogalmazott gondolat szó szerinti idézése, amelyből az is kiténik, hogy Papp Nóra a beszélgetőtársakat helyezi középpontba, azaz egyfajta társszerzőkké avatja adatközlőit. Az általuk mondottak, az ő tudásuk a fontos! Bizonyára nehéz olyan tudományos igénnyel összeállított ismeretterjesztő, és forrás-, illetve adatközlő munkát írni, amely visszakerül(het) a helyiek kezébe, a helyiek használatába. Papp Nóra azonban ezekkel, a címadásában is alázatot hirdető munkáival, az adatközlők iránti mérhetetlen tisztelettel biztonságosan megállja majd a helyét nemcsak szakmai, hanem az őt befogadó homoródiak körében is, akiknek e kötetek elkészítésével nagy szolgálatot tett.

Nagy Zsolt

Migrációról finn, magyar és észti szemszögből

Bata, Tímea – Jakab, Albert Zsolt (eds.): Departure and Arrival: Migratory Processes and Local Responses from Ethnographic and Anthropological Perspective.

L'Harmattan – Hungarian Ethnographical Society – Kriza János Ethnographical Society – Museum of Ethnography, Budapest – Cluj-Napoca 2019. 246 old. (Kriza Books, 46.)

A Magyar Néprajzi Társaság, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum és a L'Harmattan Kiadó közös tanulmánykötete a II. Finn–magyar–észti néprajzi szimpózium előadásából nyújt válogatást. A tudományos rendezvényre 2017. május 10–11. között Kolozsváron került sor. Az angol nyelven zajló konferencia alcímét (*Indulás és megérkezés: migrációs folyamatok és lokális válaszok néprajzi, antropológiai olvasatban*) viselő kötetben

14, a napjainkban oly aktuális és sok vita tárgyát képező migráció kérdéskörével foglalkozó angol nyelvű tanulmány olvasható. (A továbbiakban az angol címek magyar fordításban jelennek meg.)

Bata Tímea és Jakab Albert Zsolt szerkesztők *Úton országok, identitások, kultúrák között* című bevezetőjét az első tematikus tömb (*Indulások és érkezések*) írásai követik, melyek az elmúlt évtizedek változásaira reflektálnak. Helena Ruotsala *Mobilitás*

a határon át. Különböző indulások és érkezések a Tornio völgyében 1945 és 2017 között címmel a finn–svéd határon található völgy migrációs folyamatait vizsgálta a második világháborútól napjainkig. A határvidéken végzett többéves terepmunka során a szerző megismerte a határ mindkét oldalán élő emberek egy-egy időszakra jellemző különféle határstratégiáit, a határon átnyúló tevékenységeit. A viszonylag fiatal, csak 1809 óta létező határ többször is feszültségek forrása volt a történelem során, azonban a közös történelem és nyelv miatt a völgyében élő lakosság határhoz való hétköznapi viszonya atipikusnak mondható: voltaképpen nem kezelték határként a határt, azaz a területet a megszokott módon használták. A lappföldi háború idején és Lappföld evakuálásakor, illetve a háború után kialakuló csempészet során is meghatározóak voltak a közös történelmi háttér és a korábban létrejött családi és gazdasági kapcsolatok. Az 1950-es és 1970-es évek között a finnek svédországi munkamigrációja zajlott ezen a területen, napjainkban pedig a keletről érkező menedékkérők miatt került a figyelem középpontjába a határvidék. A tanulmányban bemutatott történelmi események kapcsán előtérbe kerül, hogy miként alakult a határon átívelő mobilitás, illetve miként éltek ezzel a lehetőséggel gazdasági vagy éppen társadalmi vonatkozásban a környéken élők.

Balogh Balázs terepkutatásainak eredményeit ismerteti *Az 1956-os menekültek társadalmi integrációja az Egyesült Államokban (Egy néprajzi terepkutatás tapasztalatai)* című tanulmányában, amelyből kirajzolódik a magyarországi forradalom után az amerikai keleti és középpnyugati régiókban letelepedett menekültek története, a helyi társadalommal való kapcsolatok, illetve a sikeres vagy éppen kudarcos integrációs törekvések is. A másfél millió, magát magyarnak valló amerikai között jelentős helyet foglal el ez a csoport, illetve leszármazottjaik, és a tanulmány arra is kitér, hogy melyek azok a jellemző különbségek, amelyek a korábban érkezett magyar bevándorlóktól megkülönböztetik ezt a közösséget. A szerző ugyanakkor bemutatja a zömében fiatal értelmiségi, illetve szakképzett és szakképzetlen ipari munkás társadalmi fogadtatását és beilleszkedését

az amerikai társadalomba, illetve viszonyulásukat az amerikai magyar közösségi élet intézményhálózatát kialakító korábbi kivándorlási csoportokhoz is.

A kötet második tömbje (*Történelmi perspektívák és példák*) történelmi jellegű esettanulmányokat tartalmaz. Art Leete tanulmányában (*Az alkoholkereskedelem hatása a szamojédokra és obi-ugorokra az oroszországi Észak- és Nyugat-Szibériában*) a nevezett régióban vizsgálta meg, hogy a 19. század folyamán miként hatott az alkoholkereskedelem az ott élő őslakosokra. Az alkohol okozta társadalmi lecsúszásra vonatkozó néprajzi és írói útirajzi leírásokból kiderül, hogy a terepmunkára érkező kutatók is használták a vodkát abból a célból, hogy az őslakosokhoz és azok tudásához közelebb kerülhessenek. A tanulmány ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a vodka megjelenése hogyan hatott a nyenyecék, hantik és manysik különböző rituális gyakorlataira.

Dimény Attila tanulmánya (*Migráció és társadalmi mobilitás Kézdivásárhelyen a 19–20. század fordulóján*) Kézdivásárhely lakossági migrációját és társadalmi mobilitását mutatja be a polgári házassági anyakönyvek adatai alapján. Az ilyen jellegű, a 18. század elejétől elterjedő dokumentumokban található adatok jól példázzák a lakóhelyeket illető, illetve a társadalmi helyzetben bekövetkezett változásokat. Ezen adatok összesítése és értelmezése egy adott társadalom működési mechanizmusának jobb megismeréséhez is hozzájárulhat. A tanulmány részletesen ismerteti a város migrációs folyamatait a vizsgált időszakban. A kutatásból kiderül, hogy Kézdivásárhely esetében a 19–20. század fordulóján a családon belüli társadalmi mobilitás elsősorban a kézműves pályák irányába mozdult el, a polgári pályák felé fordulás kisebb mértékű volt.

Veres Emese-Gyöngyvér *A Brassó megyei csángók migrációs folyamatai a politikai és gazdasági események, világháborúk hatására* címmel tíz barcasági csángó falu migrációs folyamatait mutatja be az első, 19. századi adatoktól kezdve egészen a második világháborúig. A tanulmány nemcsak sajtóanyagra vagy egyházi jelentésekre támaszkodik, hanem családi történeteket, hagyatékokat is vizsgál. Bemutatásra kerülnek a Román Királyságba és

Amerikába vándorolt barcasági csángó csoportok, valamint az 1916-os román betörés utáni menekülés részletei is, amikor az innen elvándorlók a távoli Torontól megyében találtak menedéket.

A bukovinai székelyek történetéhez szorosan hozzátartozik a migráció fogalma. Ennek a történetnek egy szeletébe enged betekintést Csibi Krisztina *A bukovinai székelyek telepítésének következményei 1941 és 1944 között* című tanulmánya, melyben a második világháború alatt lezajlott bácskai eseményekről olvashatunk. Az 1941-ben előbb szerb önkéntesek (*dobrovoljácok*) lakóházaiba költöztetett, majd onnan elűzött bukovinai magyar falvak lakosságát 1945 májusában a Dél-Dunántúlról kitelepített németek birtokaira telepítették le. A szerző bemutatja a csoport bácskai kálváriáját, illetve felvázolja, hogy milyen hátrányt szenvedett a korábbi zárt közösség akkor, amikor addig ismeretlen új hatásokkal és jelenségekkel szembesült. Az öt bukovinai székely falu mintegy tizennégyezer főt számláló lakosságát huszonnyolc településre szétszórva, egymástól akár száz kilométerre fekvő szállásokra telepítették, aminek mélyreható társadalmi, gazdasági és kulturális következményei voltak. A tanulmányból kiderül, hogy a közösség miként oldotta meg a falvak vezetésének, a nemzetségek összetartásának, az egyházi élet megszervezésének és az oktatásnak a kérdését. Bár a bukovinai székelyek történetéről számos írás született, de ennek az időszaknak a részletes kutatása még gyerekcipőben jár. Éppen ezért hiánypótló Csibi Krisztina munkája, amely a három év eseményeit, változásait mutatja be.

A Hunyad megyei református magyarok körében végzett évtizedes terepmunkába, illetve az ott élők múltjába és jelenébe enged betekintést Vass Erika *Migrációs folyamatok és az identitás átalakulása Hunyad megyében* című, egyéni életutakat vizsgáló mélyinterjúkra alapozó tanulmánya. Ebből kiderül, hogy a középkori eredetű, egykor kismemesi öntudattal rendelkező magyarság miként lépett a(z) általuk természetesnek érzett) elrománosodás útjára. A 19–20. századi iparosítás során kialakuló nagyvárosokba a kollektivizálás után a környékbeli falvakból tömegesen érkeztek magyarok, akiknek

beilleszkedéséhez hozzátartozott a román nyelv gyors megtanulása. A szerző rámutat arra, hogy az anyanyelv használata családi és egyházi körbe szorult vissza, és az egyre gyakoribb vegyes házasságokban a magyar nyelv használata csökkent, illetve a keresztelések és esküvők esetében a református kötődés is elhalványult. Mindebből jól láthatók a migrációs jelenségek előnyei és hátrányai: előbbiek egyéni szinten, utóbbiak pedig a közösségi, etnikus szinteken jelentkeznek.

Nagy Ákos terep- és levéltári kutatásokra épülő tanulmánya (*A romániai kollektivizálás és a rurális migrációs folyamatok négy kisebbségi magyar településen*) az erőszakos romániai kollektivizálásnak migrációra gyakorolt hatását vizsgálja a Felső-Nyárád menti magyar településen. A mezőgazdaság szocialista átalakítása gyökeres kulturális, társadalmi és gazdasági változásokat hozott a falusi közösségek életébe, melynek egyik jól látható eredménye, hogy felerősödött a falu-város migráció. Az írásban bemutatott négy település egyikének sikerült elkerülnie a kollektivizálást, és ennek eredményeképpen Jobbágytelke a másik három falutól eltérően fejlődött mind a kommunizmus korszakában, mind az 1989-es változások után.

A tanulmánykötet következő nagy fejezete (*Kortárs perspektívák: migráció és identitás*) négy, kortárs körülményekre összpontosító essétanulmányt tartalmaz. Jakab Albert Zsolt és Peti Lehel munkája (*Migráció és etnicitás – a bánági csehek*) a romániai cseh közösséget veszi górcső alá. A kevesebb mint 2500 (és az 1989-es rendszerváltáskor még 5000) főt számláló népcsoport a 19. század első felében telepedett meg a Duna délnyugat-romániai részének alsó folyása mentén, ahol főleg az erdőkitermelésben és a bányászatban vállaltak szerepet. A tanulmányból kiderül az, hogy az 1989 után fokozatosan Csehországba elvándorló csehek esetében milyen migrációs patternek érvényesülnek, illetve hogy mi történik a kibocsátó közösségekkel ebben az időszakban. Emellett képet kapunk arról is, hogy a migránsok körében hogyan alakulnak át a kibocsátó helyhez társuló jelentések, és miként jelenik meg a szülőföld a migrációs diskurzusban.

A két szerző arra is rámutat, hogy a romániai csehkek tradicionális ruralitását milyen módon befolyásolják az egzotikumélményt és időutazást kereső anyaországi cseh turisták.

Szabó Árpád Töhötöm tanulmánya (*Menedzserek, munkások, napszamosok. Mobilitási minták, migráció és társadalmi pozíció egy roma közösségben*) egy magyarul beszélő, gazdaságilag és társadalmilag sikeres roma csoport mobilitási és migrációs gyakorlatait vizsgálja. Az etnicitás egyszerűsítő elemzésén túllépve a szerző a vizsgált közösség törekvéseit az ismerés és elismerés, a társadalmi tőke és a társadalmi pozíció kombinált perspektíváin keresztül mutatja be. Kiderül, hogy a társadalmi tőke felhalmozása során nem csak az etnikai határok kerülnek újratárgyalásra, hanem egy belső tagolódás is bekövetkezik a roma közösségen belül. A tanulmányban külön hangsúlyt kap annak bemutatása, hogy történeti perspektívából nézve ezek a folyamatok rendkívül dinamikusak, és nem tekinthetők lezártnak.

Közösség, emlékezet, visszatérés. Az erdélyi magyar kulturális fesztiválok hazavonzási stratégiái címmel Szabó Lilla négy erdélyi nagyváros kulturális fesztiváljainak közösségépítő és közösségfejlesztő szerepét vizsgálta meg azok hazavonzási stratégiáin keresztül. Egy-egy kolozsvári, marosvásárhelyi, temesvári és nagyváradi rendezvény kapcsán a városok demográfiai változásait, azok következményeit, illetve a magyar közösségek fennmaradását biztosító emberi erőforrásokat is bemutatja. A tanulmány második része a magyar kulturális fesztiválok helyi közösségszervező és közösségmegőrző szerepére, a magyar nyelv és kultúra megőrzését és bemutatását megcélzó stratégiákra összpontosít. Kiderül, hogy milyen fontos szerepük van ezeknek az eseményeknek a régebb elvándoroltak hazavonzásában. A tanulmány részletesen elemzi a Kolozsvári Magyar Napok esetében a hazatérők motivációit, valamint azt is, hogy milyen szerepe van a rendezvénynek a közösségi tudat és a közösségi élmények megteremtésében és összekapcsolásában.

Vajda András *Migráció és digitális műveltség. A digitális eszközök szerepe a vendégmunkások kapcsolattartásában* című írása egy erdélyi, falusi

közösségen belül vizsgálja a digitális eszközök és technológiák elterjedését és használatát. Külön kitér a megváltozott kapcsolattartást szolgáló és kiszolgáló technológiai környezet bemutatására, a távol levő fiatalok és otthon maradt idősök közötti kapcsolattartás kérdéskörére, a kommunikáció során működő rutinokra és eszközhasználati habitusokra, valamint az új technikai eszközökhöz való viszonyulásmódokra is. Kutatásának középpontjában az otthon maradt idős generáció digitális eszközhasználata áll. A kutató arra keresi a választ, hogy ezeknek az embereknek életében milyen szerepet töltenek be a modern eszközök. Kiderül, hogy a mindennapi élet részévé váló technológia jelenléte és elterjedése ebben a környezetben egyfelől támogatja és segíti az elvándoroltak és az otthon maradtak közötti kapcsolattartást, másfelől viszont a kommunikáció szerkezetét minőségi és mennyiségi szempontból egyaránt átalakítja.

Pekka Leimu *Módosított történelem és genetika a látogatók számára: Turku és az orosz turisták* címmel egy turistacsalogató mítoszt vizsgál meg. Turku az orosz uralom alatt elveszítette korábbi, a svéd uralom idején meglévő rangját, és így a Szentpétervárhoz közelebb eső Helsinki lett Finnország új központja, mely státus a finn függetlenség megszerzése után is megmaradt. A Szovjetunió 1991-es összeomlását követően az orosz turistáknak lehetőségük nyílt (majd később pénzük is lett hozzá), hogy nyugatra és Finnországba utazhassanak. Ezek a látogatók épp az orosz vonatkozások miatt Helsinkit előnyben részesítették a svéd háttérű Turkuval szemben. A tanulmányban bemutatásra kerül az a turkui stratégia, amelynek az orosz turisták városba való csalogatása a célja: a kitalált történet szerint az orosz uralom elején Turkuban állomásozó orosz katonák biológiai nyomot hagytak a város lakosai körében, ugyanis a keletiekre jellemző B vércsoport nekik köszönhető.

A tanulmánykötetet Földessy Edina írása (*Bevándorlók élete a tárgyaikkal és a tárgyaikon keresztül*) zárja, amely egy a budapesti bevándorlók tárgykultúrájáról folytatott kutatást és annak tudományos kihívásait, hozadékát mutatja be. A Néprajzi Múzeum hat kutatója a 2011–2014 között elvégzett

munka során különböző származású bevándorlók (latin-amerikai, arab, török, orosz, indiai és kelet-ázsiai) élet- és migrációtörténeteinek elemzését végezte el, és tanulmányukban a jelentésteli tárgyakon keresztül a migráció- és a tárgykultúra-kutatás összekötésének több általános elméleti kérdését és fogalmát (pl. transznacionalizmus, hibriditás, otthon, határtárgy, autenticitás) is felvetik. A tanulmány továbbá említést tesz a kapcsolódó múzeumi kiállításokról és programokról, illetve rámutat a kutatás anyagának további múzeumi és azon kívüli felhasználási lehetőségeire is.

A tanulmánykötet írásai a tágon értelmezett migrációs folyamatok történeti és jelenkori példáit, azok következményeit mutatják be különböző kutatói olvasatokon keresztül. Mindezek együttesen arra mutatnak rá, hogy e sokrétű jelenség megértéséhez interdiszciplináris, a néprajztudomány és az antropológia eredményeit felhasználó megközelítés szükséges. Ehhez is nyújthat fogódzót ez a jól megszerkesztett kötet, amely a ma oly aktuális migrációs diszkurzust egy (elengedhetetlenül szükséges) tudományos nézőpontból közelíti meg.

Nagy Ákos

Aki tudja, vigye!

Gagy József: Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda 2018. 280 old.

Alig néhány éve, a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásáron mutatták be Gagyi József *Ha akartam, fűtyöltem, ha akartam, dúdolászgattam* című kötetét (Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely 2012), mely a társadalomkutató szerző számára igencsak kedves, s több tanulmányban, cikkben is feltűnő „beszélőemberrel”, a jobbágyfalvi kulcsadatközlővel, Balogh Pállal rögzített beszélgetéseket foglalt magába. Gagyi József az olvasókat egy újabb, szorosan ide kapcsolódó kiadvánnyal is meglepte nemrég, a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadó gondozásában 2018-ban megjelent ugyanis az említett beszélgetés-kötet második fejezetének egy sokkal mélyebb kifejtése, átfogóbb változata, *Aki tudta, vitte. Lopás, közösség, társadalom* címmel.

Mindjárt az előszóban egy feltételezést, hipotézist vázol fel a szerző. Állítása szerint konkrét társadalmakban, társadalomtörténeti helyzetekben a lopásnak létezik, egy dokumentálható, kutatható „olyan fajtája, amelyet nem tartanak bűnnek, nem tiltanak, hanem megengednek az emberi közösségek,

és amelynek nem társadalomromboló, hanem közösségépítő hatása van”. Gagyi József arra a kérdésre keresi a választ, hogy azok az egyének, akik a diktatúra éveiben a kollektív gazdaságból loptak, miért maradhattak „erkölcsösök” és „tiszták”. Ugyanakkor miért vált általánosan, egységesen rendszerjellemzővé és társadalmi szinten is egyik elterjedt, meghatározó gazdasági-társadalmi viselkedéssé a kollektív gazdaságokban vagy általánosan, a szocializmus falusi és városi társadalmi-gazdasági szerkezetében a lopás? Kilenc nagyobb egységben (fejezetben) fejti ki véleményét minderről, s a vallomásokban egy korszak, a 20. század hatvanas éveinek drámaisága jelenítődik/jelenik meg. A lopásnak mint bűnnek a változó természetéről és változó társadalmi feltételeiről, megítéléséről olvashatunk.

Olyan kötetet vehet kézbe az olvasó, melyből nemcsak az adatközlő Pali bácsi arcéle, hanem a kutató s a kettejük közötti viszony, szoros kapcsolat is kirajzolódik. „[L]eginkább annak a kulcsadatközlőnek a bőrébe próbálok bebújni, a szemével próbálok